

Spółeczeństwo i jednostka wobec doświadczenia II wojny światowej. Materiały dydaktyczne dla nauczycieli i uczniów szkół średnich

II wojna światowa przyniosła społeczeństwu II Rzeczypospolitej dramatyczne cierpienia oraz niemożliwe do powetowania straty w spuściźnie kulturalnej. Hitlerowscy okupanci dokonali niemal całkowitej zagłady ludności żydowskiej, stanowiącej przed wojną około 10 procent ogółu obywateli. Przez cały czas trwania wojny Polacy bohatersko walczyli na prawie wszystkich frontach. Na terenach okupowanych stworzyli Polskie Państwo Podziemne, a w 1944 roku rozpoczęli walkę z Niemcami, by wystąpić w charakterze pełnoprawnych gospodarzy wobec zajmującej ziemie polskie Armii Czerwonej. Pomimo to państwo polskie utraciło na blisko pół wieku suwerenność, a Kresy Wschodnie zostały włączone do Związku Radzieckiego. Nowe granice Polski przesunęły się daleko na zachód.

Przyglądając się tym tragicznym czasom, należy pamiętać o osobistym doświadczeniu jednostek. Warto zastanowić się, jak wyglądało indywidualne uwikłanie w historię? Jakie postawy przyjmowano wobec nieustannego zagrożenia? Co nam mówią losy zwykłych ludzi?

Na dzieje Polski w II wojnie światowej składa się wiele wątków tematycznych. Wpierw niespodziewana klęska w kampanii wrześniowej i konieczność zmierzenia się z polityką okupantów – hitlerowskich Niemiec i stalinowskiego Związku Radzieckiego. Terror, przemoc, deportacje, dążenie do likwidacji śladów polskości wywołały szok u społeczeństwa wierzącego w potęgę II Rzeczypospolitej.

W okupacyjnej rzeczywistości niektórzy podejmowali walkę, inni próbowali dostosować się do nowych warunków. Część Polaków znalazła się (z własnej woli lub pod przymusem) poza ziemiami polskimi. Drogi powrotu do ojczyzny prowadziły przez wiele zakątków świata, często u boku różnych armii. Spośród blisko sześciu milionów obywateli, którzy zginęli podczas wojny, niemal połowę stanowili polscy Żydzi. Społeczność dzieląca od stuleci losy z Polakami niemal całkowicie zniknęła, pozostawiając po sobie przerażającą pustkę...

Może się to wydawać niezwykle, ale straszny czas wojny i okupacji nie zmusił do milczenia twórców. W konspiracji, ryzykując życie, tworzyli oni dzieła świadczące o żywotności kultury polskiej i podtrzymujące na duchu społeczeństwo. Koniec wojny przyniósł efekty, których niemal nikt się nie spodziewał: zmiany terytorialne, deportacje ludności, dominację Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) i wprowadzenie systemu komunistycznego. Przez kolejne dziesięciolecia doświadczenie wojenne inspirowało i nadal inspiruje artystów. Obraz lat 1939–1945 w literaturze, filmie, muzyce może dziś stanowić punkt wyjścia zastanowienia się i dyskusji nad losami nie tylko całego państwa, ale i zwykłych ludzi.

Niniejszy pakiet rekomendujemy nauczycielom i uczniom szkół średnich. Proponujemy sięgnięcie do artykułów z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** oraz skorzystanie z tekstów poświęconych wydarzeniom, obiektom, postaciom i zjawiskom, które – zazwyczaj mniej znane, odległe od tych najczęściej eksponowanych – znakomicie uzupełniają wiedzę przewidzianą przez podstawę programową. Namawiamy również do skorzystania z innych artykułów, niewspomnianych w tym pakiecie, które znajdują się w zakładce **WIEDZA**. Ciekawe może być także zaznajomienie się z tekstami omówionymi w pakiecie przeznaczonym dla szkoły podstawowej. Przekrojowe, syntetyczne ujęcia szeregu podstawowych zagadnień znajdują się z kolei w zakładce **ŚCIEŻKI HISTORII**.

Pakiet składa się z pięciu części oraz propozycji ćwiczeń. W części I omawiamy artykuły poświęcone obiektom muzealnym związanym z kampanią wrześniową oraz materiały dotyczące polityki najeźdźców i losów ludzi, którzy znaleźli się pod okupacją niemiecką. Część II przybliży zagadnienia odnoszące się do życia codziennego na ziemiach polskich, zjawisk charakterystycznych dla lat wojny oraz wybranych form walki o niepodległość. W części III proponujemy przyjrzenie się wybranym losom tych, którzy musieli opuścić ojczyznę. Zaskakujące i niezmiernie interesujące eksponaty muzealne pozwalają na pochylenie się nad bardzo prywatnymi doświadczeniami znanych i nieznanymi bohaterów. Mogą przy tym zainspirować uczniów do podjęcia indywidualnych poszukiwań, najlepiej pod kierunkiem nauczyciela. Część IV jest poświęcona tragicznym losom Żydów – pragniemy je

przybliżyć poprzez zwrócenie uwagi na zbrodniczy charakter polityki hitlerowców, dramat jednostek i heroiczną próbę walki o godność. Artykuły z części V odnoszą się do wybranych przykładów życia kulturalnego, atmosfery towarzyszącej wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej w 1945 roku i powojennych „tekstów kultury” dotyczących II wojny światowej. Pakiet zamyka propozycja ćwiczeń i zadań umożliwiających wykorzystanie materiałów z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** do usystematyzowania wiedzy i powtórzenia materiału nie tylko z podstawy programowej, ale i wykraczającego poza nią.

KAMPANIA WRZEŚNIOWA I POLITYKA OKUPANTÓW NIEMIECKICH

W podręcznikach szkolnych wiele miejsca przeznaczono na omówienie dziejów kampanii wrześniowej. My proponujemy spojrzenie na to zagadnienie z nieco innego punktu widzenia. II Rzeczpospolita dbała o rozwój sił zbrojnych, przygotowywała się do odparcia ewentualnych agresorów i szczyła się swą armią. Michał Mackiewicz, znawca historii wojskowości, opisuje nadzwyczaj interesujące eksponaty muzealne i przypomina dwa wątki związane z obronnością międzywojennej Polski. W tekście **Jedenastka z Krakowa. Unikatowy samolot myśliwski PZL P.11c ze zbiorów Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie** autor opowiada o dumie polskiego lotnictwa – samolocie myśliwskim, który jednak nie sprostał we wrześniu 1939 roku maszynom niemieckim. Z kolei artykuł **„Szwoleżerki” dla KOP-u. Umundurowanie żołnierza Korpusu Ochrony Pogranicza ze zbiorów Muzeum Wojska Polskiego** przypomina losy formacji powołanej do obrony granic. Żołnierzom tej służby przyszło 17 września zmierzyć się z oddziałami Armii Czerwonej. Po klęsce wrześniowej okupanci prowadzili politykę, której celem było trwałe związanie zagarniętych ziem z Niemcami i Związkiem Radzieckim. Decyzją Adolfa Hitlera część ziem polskich została włączona do III Rzeszy. Tu działania niemieckie okazały się szczególnie brutalne – dążono do całkowitego zgermanizowania tego obszaru, a ludność poddano krwawym represjom. Sytuację w zawzięcie niemczonym Toruniu przypomina artykuł Iwony Markowskiej **Okupowany Toruń w obiektywie niemieckiego fotografa. Prace Kurta Grimma ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu**. Sebastian Adamkiewicz podaje z kolei przykład wyjątkowego okrucieństwa okupantów. W tekście **Bibułki z zapisem dramatu. Grypsy więzienne z niemieckiego nazistowskiego więzienia dla kobiet w zbiorach Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi** opowiada o losach Polek umieszczonych w specjalnym więzieniu w Łodzi. Niemiecki terror ogarnął również ziemie wschodnie, które w latach 1939–1941 znajdowały się pod okupacją ZSRR. Już w pierwszych dniach po wkroczeniu hitlerowców ginęli ludzie, którym udało się przetrwać represje radzieckie. Magdalena Łanuszka w materiale pod tytułem **Młodopolska muza i obiekt nieszczęśliwej miłości. Portret Marii Raczyńskiej Witolda Wojtkiewicza w Muzeum Narodowym w Kielcach** łączy historię dzieła malarskiego z przypomnieniem okoliczności śmierci 40 profesorów lwowskich, w tym Jana Greka i Tadeusza Boya-Żeleńskiego.

STRATEGIE PRZETRWANIA – ŻYCIE CODZIENNE W SYTUACJACH EKSTREMALNYCH

W tej części naszego opracowania zwracamy uwagę przede wszystkim na zagadnienia, które rzadziej pojawiają się w podręcznikach i na lekcjach historii. Pragniemy wskazać, że nowe, trudne, często nad wyraz uciążliwe warunki życia codziennego stanowiły tło podejmowania indywidualnych decyzji co do sposobu zachowania podczas okupacji.

Agnieszka Dąbrowska, autorka tekstu **Suknia z resztek, buty z juchtu. O ubraniach z czasów II wojny światowej w zbiorach Muzeum Warszawy**, opowiada, jaki problem stanowiło zapewnienie sobie w czasie lat wojny odpowiedniego ubrania i jaką pomysłowością trzeba się było wówczas wykazać. Chcąc zapewnić sobie dostęp do trudno osiągalnych towarów, korzystano z usług nielegalnego handlu, o czym przypomina Joanna Mruk szkicem **Od żółwi do jedwabnych pończoch. Czarny rynek w okupowanej Warszawie**.

Czas wojny to jednak przede wszystkim okres strachu, niepewności i lęku o losy najbliższych. Rodziło to fascynację zjawiskami nadprzyrodzonymi i popularność osób podających się za potrafiące odgadywać losy zaginionych, a nawet przepowiadać przyszłość. Tę przedziwną, choć do pewnego stopnia zrozumiałą atmosferę przybliży Joanna Mruk w tekście **Wróżki, proroctwa, seanse spirytystyczne. Nietypowa moda w czasie okupacji.**

O ile większość ludzi po prostu próbowała przetrwać, nie narażając się na przemoc ze strony okupantów, to jednak znacząca część społeczeństwa podjęła działania wymagające prawdziwego heroizmu. Artykuł Katarzyny Wagner **Kobieta wobec wojny. Elna Gistedt i jej dzieci** opowiada o losach zadomowionej w Polsce szwedzkiej śpiewaczki. Artystka nie tylko prowadziła w okupowanej Warszawie kawiarnię, w której zatrudniała i chroniła polskich kolegów, ale – poświęcając własne kosztowności – uratowała przed wywózką do Niemiec ponad 30 polskich dzieci z Zamojszczyzny.

O determinacji znanego sportowca przypomina Michał Zarychta tekstem **Sport z potrzeby serca, czyli Bronisław Czech.** Autor kreśli przedwojenne losy narciarza i zaznacza, że zaangażowanie się w działalność konspiracyjną oraz odmowa podjęcia współpracy z Niemcami kosztowały Bronisława Czecha życie. Popularną i powszechnie znaną, choć często nader powierzchownie, postać ukazuje Ewa Olkuśnik w artykule **Witold Pilecki – bohater Auschwitz.** Autorka krótko przypomina życiorys Pileckiego, wyjaśniając, na czym polegała istota jego działalności.

Nie sposób mówić o okupacji bez zwrócenia uwagi na szczegóły pracy konspiracyjnej. O tym, że jednym z podstawowych zadań było gromadzenie broni, opowiada Michał Mackiewicz w artykule **Steny z ulicy Grzybowskiej. Konspiracyjny warsztat rusznikarski w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego.** Autor omawia unikalny eksponat muzealny i podkreśla, w jakich warunkach i z jakim powodzeniem produkowano broń dla oddziałów podziemnych. Znakomite ilustracje pozwalają zrozumieć trudy podobnych wysiłków.

POLACY Z DALA OD KRAJU – LOSY I POSTAWY

Politykę okupantów niemieckich cechowało wyjątkowe okrucieństwo. Zbrodniom i germanizacji towarzyszyły masowe deportacje ludności – blisko milion osób z ziem wcielonych do Rzeszy wysiedlono do Generalnego Gubernatorstwa, a niemal trzy miliony Polaków wysłano na przymusowe roboty do Niemiec. Dramatycznie potoczyły się także losy obywateli polskich na terenach zajętych przez Związek Radziecki. Blisko 400 tysięcy deportowano w głąb ZSRR. Ich drogi wiodące z „niehumanitarnej ziemi” do ojczyzny były nad wyraz skomplikowane. Jeszcze inaczej przedstawiały się doświadczenia tych, którzy we wrześniu 1939 roku opuścili Polskę, by kontynuować walkę. Proponujemy przyjrzenie się dramatom Polaków przez pryzmat indywidualnych przeżyć wybranych osób. Zaproszenie do tego tematu stanowią obiekty muzealne opisywane przez naszych autorów.

Przejmujący był los polskich dzieci, które – wraz z rodzicami – znalazły się pośród setek tysięcy osób zesłanych w głąb Związku Radzieckiego. Narażone na głód, choroby, ciężkie warunki klimatyczne miały małe szanse na przetrwanie strasznej poniewierki. Znaczna część dziewczynek i chłopców, którzy odzyskiwali wolność w 1941 roku na mocy układu Sikorski-Majski, znajdowała się w krytycznym stanie fizycznym. O akcji ratowania najmłodszych prowadzonej przez popularną artystkę Hanke Ordonównę przypomina Karolina Dzimira-Zarzycka tekstem **Z Taszkentu do Bombaju, czyli Hanka Ordonówna ratuje polskie dzieci.**

Przemysław Kaniecki w artykule **Sukienka ze skrawków płaszczy wojskowych. Pamiątka historyczna ze zbiorów Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN** przybliży wzruszające losy Grani Klitenik. Przechowywana w zbiorach Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN sukienka stanowi punkt wyjścia przypomnienia losów Żydów pod okupacją radziecką. Inną wojenną epopeję opowiada Michalina Petelska w tekście **Z małego Płocka do kraju klonowego liścia. Pamiątka Wacława Kuzi w Ogniwo Polish Museum w Winnipeg, Manitoba w Kanadzie.** W tym wypadku

eksponaty z kanadyjskiej placówki pozwalają prześledzić drogę, jaką przebył bohater – przez radzieckie łagry, Azję, Afrykę i Włochy... na kontynent amerykański.

Części polskich tułaczy przyszło wziąć udział w walce i to na ważnych frontach II wojny. Pisze o tym Michał Mackiewicz, snując przy okazji pasjonującą opowieść o intrygujących eksponatach z Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Sławny produkt polskiego przedwojennego przemysłu zbrojeniowego, opisany w materiale **Pistolet symbol – Vis wzór 35. Przedwojenne pistolety z radomskiej Fabryki Broni ze zbiorów Muzeum Wojska Polskiego**, należał do porucznika Włodzimierza Strzałkowskiego, uczestnika walk o Ankonę w 1944 roku. Z kolei inny obiekt, nie mniej sławny niemiecki pistolet Parabellum – opisany w szkicu **Parabellum generała Sosabowskiego. Niezwykłe trofeum spod Arnhem w kolekcji Muzeum Wojska Polskiego**, trafił w polskie ręce podczas operacji „Market-Garden”, również w 1944 roku. Michał Mackiewicz oboma tekstami mistrzowsko udowadnia, jak wiele mogą nam opowiedzieć z pozoru martwe, milczące zabytki muzealne...

Wojna nie oszczędzała ludzi kultury, artystów, którzy rozmaicie reagowali na znalezienie się w ekstremalnych sytuacjach. Ewa Olkuśnik w tekście **Kolorysta w mrokach historii. Wojenne losy Józefa Czapskiego** zajmująco opowiada o trafieniu malarza do niewoli radzieckiej; o tym, jak starał się przeżyć jej koszmar i jak, po znalezieniu się w armii generała Władysława Andersa, próbował wyjaśnić koleje życia swoich kolegów – zaginionych oficerów polskich. Zgoła inaczej potoczyły się losy innego twórcy, któremu przyszło spędzić wojnę w bezpiecznej Kanadzie. Bohater artykułu Karoliny Dzimiry-Zarzyckiej, pod tytułem **Pociągami przez Kanadę! Pejzaże Rafała Malczewskiego z Gór Skalistych w Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem**, mógł za oceanem swobodnie rozwijać swój talent...

Losy społeczeństwa polskiego stanowiły przedmiot troski rodaków żyjących z dala od ojczyzny. Na różne sposoby starali się oni nieść pomoc potrzebującym. Michalina Petelska sięgnęła do zbiorów muzeum w Winnipeg, by opisać jedną z inicjatyw amerykańskiej Polonii. Autorka przedstawia tę historię czytelnikom w tekście **Pomoc płynie z Kanady. Notes Komitetu Polek Niesienia Pomocy Ojczyźnie w zbiorach Ogniw Polish Museum w Winnipeg, Manitoba w Kanadzie**.

HOLOCAUST

Podczas II wojny światowej nad wyraz przejmujące były losy Żydów – zarówno obywateli polskich, jak i tych, których hitlerowcy deportowali z wielu krajów Europy na teren Generalnego Gubernatorstwa. Czekala ich Zagłada. Przytłaczająca większość zginęła. Nielicznym – dzięki pomocy Polaków – udało się przetrwać. Nasi autorzy podejmują temat Holocaustu, ukazując różne jego aspekty. Sebastian Adamkiewicz opowiada dramatyczną historię getta w Łodzi, relacjonując dzieje pewnej wiedeńskiej rodziny. Opisany w tekście **Ostatni niemy świadek. Kufer rodziny Schwarzów ze zbiorów Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi** eksponat to jedyna pamiątka, która pozostała po wiedeńczykach zamordowanych w Chełmnie nad Nerem.

Wybitny lekarz, serolog i bakteriolog, profesor Ludwik Hirszfild, choć chrześcijanin, jako Żyd trafił do getta w Warszawie, które szczęśliwie udało mu się opuścić. Wojnę przeżył w ukryciu. Dramatyczne losy naukowca opowiada Ewa Olkuśnik w tekście **„Wiedza – moją nadzieją i ukojeniem; bez niej nie wytrzymałbym”**. **Ludwik Hirszfild w warszawskim getcie**.

Najbardziej znany przykład walki, którą Żydzi podjęli w imię zachowania godności w obliczu śmierci, to powstanie w getcie warszawskim. Inny, nie mniej dramatyczny epizod przypomina Hanna Węgrzynek artykułem **Bohaterski zryw skazanych na śmierć. Bunt Sonderkommando w obozie Auschwitz-Birkenau**. Warto pamiętać, że podobne, desperackie akty bohaterstwa były skazane na niepowodzenie, a jednak podejmowano je, by obudzić sumienie obojętnych.

KULTURA POD OKUPACJĄ, WYZWOLENIE I KULTURA WOBEC WOJNY

Wojna stanowiła czas wyjątkowo trudny dla kultury polskiej. Choć na terenach Generalnego Gubernatorstwa Niemcy pozostawili Polakom nieco swobód, to w zdecydowany sposób krępowali naukę i edukację oraz barbarzyńsko niszczyli dzieła polskich twórców, o czym przypomina tekst Ewy Olkuśnik ***Jak rzeźbiarz może złożyć hołd kompozytorowi? Losy pomnika Fryderyka Chopina w Łazienkach Królewskich w Warszawie.***

Znana łacińska maksyma mówi: *Inter arma silent Musae...* („W czasie wojny Muzy milczą...”). Polscy artyści i naukowcy zadali kłam temu twierdzeniu. Ludzie kultury uznali, że nie tylko należy chronić dorobek pokoleń, ale także zapewnić rozwój utalentowanym jednostkom i zaspokoić wyższe potrzeby tych, którzy nie chcieli się pogodzić z ograniczeniami narzuconymi przez okupantów. Opowiada o tym Marek Olkuśnik w tekście ***Studia w głębokiej konspiracji. Tajne nauczanie w Krakowie podczas II wojny światowej.*** Natomiast Karolina Czerska zwraca uwagę na podziemne życie teatralne, które rozwijało się u stóp Wawelu, tuż pod bokiem najwyższych władz Generalnego Gubernatorstwa. Artykuł ***Abstrakcyjna rzeźba zamiast aktorki w zwiewnych tiulach. Romantyczny dramat i awangardowa forma, czyli „Balladyna” w realizacji Teatru Niezależnego w 1943 roku*** dowodzi, że nawet w skrajnie niekorzystnych warunkach rozwijała się sztuka stojąca na najwyższym poziomie.

Po latach okupacji nadeszło długo oczekiwane wyzwolenie. Michał Mackiewicz przypomina, że wraz z Armią Czerwoną na ziemię polskie wkroczyły także oddziały Wojska Polskiego, które zostało utworzone w Związku Radzieckim. Autor, sięgając po przykład kolejnego eksponatu muzealnego, w artykule ***Radzieckie działo z polskim kontekstem. SU-76 ze zbiorów Muzeum Wojska Polskiego*** kreśli krótko szlak bojowy polskich żołnierzy, którzy przybyli ze Wschodu.

„Wyzwolenie” nie dla wszystkich oznaczało wyzwolenie. Wielu niedane było doczekać wolności. Niemcy do ostatnich chwil prowadzili eksterminację Polaków, czego świadectwo stanowi dramat zrelacjonowany przez Sebastiana Adamkiewicza w artykule ***Płomienie nad Łodzią. Klatka schodowa byłego Niemieckiego Nazistowskiego Więzienia na Radogoszczu w Oddziale Martyrologii Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi.*** Często ci, którzy doświadczyli wkroczenia wojsk radzieckich, trafiali z jednego piekła do kolejnego. Taki los był udziałem Górnoszlązaków, których „wyzwoliciele” uznali za Niemców i poddali brutalnym represjom. Skrywana przez długie dziesięciolecia historia stanowi temat szkicu Macieja Fica ***„Wyzwalanie” Górnej Śląska, czyli o „tragedii górnośląskiej”.*** Po wojnie przyszedł czas na rozrachunek z jej doświadczeniem. Na przestrzeni dziesięcioleci powstało wiele dzieł opowiadających o losach społeczeństwa polskiego, przedstawiających różne postawy i epizody z lat 1939–1945. Nie są one źródłami historycznymi do badań nad tymi czasami, ale mogą stanowić pretekst do podjęcia dyskusji nad wieloma aspektami wojny i okupacji. Uczniom szkół średnich proponujemy sięgnięcie po klasyczny film scharakteryzowany przez Michała Pieńkowskiego w artykule ***Jak pech, to pech... Film Andrzeja Munka „Zezowate szczęście”.*** Autor tekstu, wybitny filmoznawca i historyk kina, omawia obraz Munka, a zarazem podpowiada tropy interpretacyjne, które mogą zainspirować do dyskusji o uwikłaniu jednostki w historię. Współcześnie temat II wojny światowej chętnie wykorzystują twórcy kultury popularnej. Jednym z najczęściej poruszanych tematów jest powstanie warszawskie. Artykuł Pauliny Pieńkowskiej ***Godzina „W” według Lao Che,*** poświęcony utworom popularnej grupy rockowej, może zachęcić do rozważań, czy popkulturowy obraz tragicznych wydarzeń jest hołdem złożonym bohaterom, czy produktem marketingowym, który oswaja i trywializuje dramat Warszawy...

PROPOZYCJE ĆWICZEŃ

Artykuły z niniejszego pakietu oraz inne materiały z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** z zakładki **WIEDZA i ŚCIEŻKI HISTORII** pozwalają uczniom samodzielnie powtórzyć materiał, ale mogą być również wykorzystane przez nauczyciela do sprawdzenia wiedzy i kompetencji podopiecznych.

Z naszego zasobu warto skorzystać podczas tradycyjnych zajęć w szkole, jak i w nauczaniu zdalnym. Tak jak i w pozostałych pakietach proponujemy następujące metody pracy dydaktycznej:

- ◆ Uczniom, pracującym indywidualnie lub w grupach, można polecić wyszukanie określonej liczby artykułów (na przykład po pięć) i przygotowanie na ich podstawie prezentacji lub prac pisemnych, w których omówią oni wybrane teksty i przedstawią wnioski wynikające z ich lektury.
- ◆ Cenną metodą dydaktyczną może być podzielenie uczniów na grupy i polecenie zaprezentowania – przy wykorzystaniu artykułów z naszego portalu – odmiennych opinii na temat wybranych zjawisk oraz zainicjowanie, moderowanej przez nauczyciela, dyskusji.
- ◆ Informacje zawarte w opublikowanych artykułach najczęściej wykraczają poza zakres wymagany w podstawie programowej, ale – dla poszerzenia wiedzy – można zachęcić uczniów do przygotowania projektów poświęconych wybranym tematom, polegających na opracowaniu quizów, krzyżówek lub gier.

◆ **Zmiany terytorialne na ziemiach polskich po kampanii wrześniowej 1939 roku i ich świadectwa w zbiorach muzealnych**

Celem ćwiczenia jest utrwalenie wiedzy o zmianach granicznych i polityce okupantów bezpośrednio po zakończeniu kampanii wrześniowej.

Na wydrukowaną lub udostępnioną w sieci mapę konturową ziem polskich uczniowie nanoszą granice Rzeczypospolitej z 1939 roku, linię demarkacyjną pomiędzy okupacją niemiecką i radziecką wytyczoną na podstawie układu z 28 września 1939 roku oraz granice ziem Generalnego Gubernatorstwa i ziem wcielonych do III Rzeszy. Następnie wskazują miejsca walk i wydarzeń wymienionych w wyszukanych przez siebie wybranych tekstach portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**, które dokumentują politykę okupantów niemieckich i radzieckich.

◆ **Polacy na frontach II wojny światowej i drogi Polaków do ojczyzny**

Zadanie ma wskazać na znaczenie źródeł materialnych, zwłaszcza eksponatów muzealnych, a także pamiątek rodzinnych, w odtwarzaniu losów Polaków w latach 1939–1945. Celem jest również doskonalenie umiejętności posługiwania się mapą w nauce historii.

Na mapę konturową Europy i Azji uczniowie nanoszą miejsca pobytu, walki i wędrówki wybranych bohaterów tekstów z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**. Uczniowie (na przykład pracując w grupach) przygotowują prezentacje multimedialne dotyczące poszczególnych postaci lub szlaków bojowych jednostek wojskowych. Warto, by zwrócili uwagę na rolę eksponatów muzealnych w odtwarzaniu losów jednostek. Rozwinięciem powyższego ćwiczenia może być polecenie uczniom poszukania rodzinnych pamiątek z czasów II wojny światowej, a następnie – w oparciu o pozyskane przedmioty lub dokumenty – przygotowanie prezentacji na temat losów przodków.

◆ **Zagłada Żydów**

Zadanie ma na celu utrwalenie wiedzy na temat znaczenia Holocaustu oraz zwrócenie uwagi na fakt, że zbrodni na narodzie żydowskim dokonano na ziemiach polskich.

Na mapę konturową ziem polskich uczniowie nanoszą i charakteryzują najważniejsze miejsca związane z Zagładą Żydów, zwłaszcza wymienione w artykułach z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**. Proponujemy zachęcenie uczniów do kwerendy w zasobach naszego portalu w celu znalezienia większej liczby tekstów, nie tylko wymienionych w niniejszym skrypcie. Podobnie jak w ćwiczeniu 2 można polecić uczniom przygotowanie prezentacji, w której wykorzystają wspomniane w naszych materiałach eksponaty muzealne. Warto poprosić o zgromadzenie rodzinnych relacji na temat losów ludności żydowskiej i postaw Polaków wobec Zagłady.

